

52. Triposkiadis F, Ghiokas S, Skoularigis I, Kotsakis A, Giannakoulis I, Thanopoulos V. Cardiac adaptation to intensive training in prepubertal swimmers. *Eur J Clin Invest.* 2002; 32(1):16–23. PMID: 11851722
53. Nottin S, Nguyen LD, Terbah M, Obert P. Left ventricular function in endurance-trained children by tissue Doppler imaging. *Med Sci Sports Exerc.* 2004; 36(9):1507–13. PMID: 15354031
54. Rizzo M, Gensini F, Fatini C, Manetti P, Pucci N, Capalbo A, et al. ACE I/D Polymorphism and Cardiac Adaptations in Adolescent Athletes. *Med Sci Sports Exerc.* 2003; 35(12):1986–90. PMID: 14652492
55. Griffet V, Finet G, Di Filippo S, Lantelme P, Caignault JR, Guérard S. Athlete's heart in the young: Electrocardiographic and echocardiographic patterns in 107 French elite adolescents. *Annales de Cardiologie et d'Angéiologie.* 2013; 62(2):116–121.

УДК.371.72 (438)

Piotr Winczewski
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach,
Filia w Piotrkowie Trybunalskim
Marta Karbowiak
Uniwersytet Medyczny w Łodzi

PRZESTRZEŃ PUBLICZNA JAKO POTENCJALNE MIEJSCE SPOTKAŃ OSÓB NIEPEŁOSPRAWNYCH

Tekst jest raportem z badań nad przestrzenią publiczną jako potencjalnym miejscem spotkań osób niepełnosprawnych z rówieśnikami. W prezentowanym materiale oceniono dostępność 40 obiektów infrastruktury społecznej dla tych osób. W ten sposób można potencjalnie ujawnić ewentualne utrudnienia w socjalizowaniu się osób niepełnosprawnych. W trakcie badań okazało się, iż oceniane obiekty nie są dostępne dla ich potencjalnych użytkowników poruszających się na wózkach inwalidzkich.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, infrastruktura społeczna, spotkania rówieśników.

Петро Вінчевський, Малгожата Карбовяк *Університет Яна Коханоського в Кельцях Філія в Петрикові-Трибунальським, Медичний Університет м. Лодзь* **Суспільний інфраструктура як потенціальне місце зустріч неповносправних людей з ровесниками.** *Зміст статті представляє рапорт досліджень над суспільною інфраструктурою, як потенціальним місцем зустрічі неповносправних людей з ровесниками. У матеріалі розглянуто доступність 40 об'єктів суспільної інфраструктури для неповносправних людей. Дослідження показало, що не всі аналізовані об'єкти доступні для неповносправних на інвалідних колясках.*

Ключові слова: неповносправність, суспільна інфраструктура, зустрічі ровесників.

Петр Винчевский, Малгожата Карбовяк *Общественная инфраструктура как потенциальное место встреч инвалидов с ровесниками.* *Содержание статьи представляет рапорт исследования общественной инфраструктуры, как потенциального места встреч неполноправных людей с ровесниками. В представленном материале дана оценка доступности 40 объектов общественной инфраструктуры для неполноправных людей. Исследование показало, что не все поданные анализу объекты доступны для неполноправных на инвалидных колясках.*

Ключевые слова: инвалиды, общественная инфраструктура, встречи ровесников.

Peter Winczewski, Marta Karbowiak *Socjal infrastruktura as a space for meeting of the disabled with their peers.* *This text is a report from research into the social infrastructure as a potential space for meetings of the disabled with their peers. In the material presented, an access to 40 objects of social infrastructure for these people, was assessed. Research was carried out in Lodz, third biggest city in Poland. There are seven hundred thousand inhabitants in Lodz, many of whom are disabled. During research compliance with the requirements of public space was evaluated. Furthermore, standards describing design of buildings construction, presented in specialist literature was used. Presented material depicts appraisal of accessibility of parking spaces for the disabled. Moreover, traffic routes and building entrances condition was assessed. Further, adaptation of toilets for special needs of the disabled was considered. Therefore, key factors influencing activity of the handicapped was assessed. In this way it is potentially probable to disclose possible difficulties connected with the process of socializing both groups. During research, it occurred that assessed social infrastructure is inaccessible for potential users who move around in the wheelchair. In conclusion it was recognized that the overall condition of mentioned facilities should be improved, because it could lead to marginalization of the disabled.*

Key words: disability, social infrastructure, peer meetings

Wprowadzenie. W trakcie badań przyjęto, że jednym z licznych zadań szeroko rozumianej infrastruktury społecznej jest umożliwienie spotykania się osobom o ograniczonej sprawności z rówieśnikami. Zauważamy bowiem, że pewne zachowania społeczne możliwe są tylko w zakresie umożliwianym przez istniejącą infrastrukturę. Jej dostępność jest zatem warunkiem koniecznym zachodzenia pewnych zachowań w populacji, choć nie zawsze jest on wystarczający (Wnuk-Lipiński 1975: 77). Uznajemy przy tym, że gotowość do wykorzystywania przestrzeni publicznej wyrażana przez osoby o ograniczonej sprawności skutkuje koniecznością zapewnienia im dostępu do niej (Kroszel 1990: 35). Jak przyjmuje się, powszechna dostępność dobrze zagospodarowanej przestrzeni publicznej w miastach jest czynnikiem intensyfikującym relacje społeczne w ich obrębie (Szalbot

2015: 271-282). Łatwość korzystania z niej zwiększa szanse jednostek na możliwość uczestniczenia w życiu populacji. Zarazem zauważa się, że infrastruktura ta, wypełniając już istniejące potrzeby, równocześnie zwiększa zapotrzebowanie na kolejne usługi (Erdmann 1978: 5-11). W trakcie badań zamierzano ocenić stopień uprzywilejowania infrastruktury społecznej osobom o ograniczonej sprawności ruchowej. Projektując eksplorację uwzględniono przy tym sposób rozumienia niepełnosprawności typowy dla nauk społecznych i humanistycznych. Akcentuje się w nim zwłaszcza czynniki ograniczające niektórym ludziom szanse na zachowywanie się w sposób typowy dla ich rówieśników (Barnes, Mercer 2008: 19). W tej perspektywie jako niepełnosprawnych postrzega się tych, którym ze względu na stopień zaawansowania ich schorzeń nie ułatwia się obcowania z populacją. Równocześnie jednak, gdyby ułatwić im to, mogliby oni uczestniczyć w życiu społecznym w sposób podobny do praktykowanego przez osoby pełnosprawne. W ten sposób przedefiniowano rozumienie niepełnosprawności spopularyzowane niegdyś przez medycynę.

Przyjmuje się, że dbałość o potrzeby osób o ograniczonej sprawności charakteryzuje społeczeństwa dojrzałe. To one bowiem wyróżniają się poszanowaniem potrzeb grup o najniższej pozycji (Abberley 1997). Może to ułatwić im wydostawanie się z trudnego położenia (Hall 1996; Gibb 2005; Michalska 2011). Warto zauważyć, iż szansa na obcowanie z populacją jest jednym z istotnych czynników określających jakość życia jednostki (Makielo-Jarża 2009; Fidelus 2011).

Cel badań. Przedstawiany materiał stanowi część większego projektu badawczego. Ma on na celu przeprowadzenie kompleksowej oceny czynników ograniczających udział osób o ograniczonej sprawności ruchowej w kulturze (Winczewski 2013; Winczewski, Karbowski 2014; Winczewski, Alkafri 2014). Celem relacjonowanego poniżej wycinka badań było oszacowanie tego, czy osoby o ograniczonej sprawności ruchowej mogą swobodnie spotykać się z rówieśnikami w przestrzeni publicznej. W szczególności zamierzano ocenić, czy grupa ta nie natrafia na czynniki architektoniczne potencjalnie uniemożliwiające (utrudniające) jej podtrzymywanie relacji z gronem znajomych. Interesowało nas ponadto to, czy w pobliżu potencjalnych miejsc spotkań dostępne są specjalne (dostosowane do potrzeb użytkowników o ograniczonej sprawności) miejsca parkingowe. Chcieliśmy ponadto stwierdzić, czy od parkingów oraz przystanków komunikacji miejskiej wytyczono ciągi pozwalające bez przeszkód dotrzeć osobom o ograniczonej sprawności ruchowej do poszczególnych obiektów i budynków infrastruktury. Planowaliśmy także ocenienie tego, czy na ich terenie wyodrębniono toalety dostosowane do potrzeb ich potencjalnych użytkowników poruszających się na wózkach inwalidzkich, o laskach oraz przy pomocy kul. Planując badania przyjęto, że stan faktyczny przestrzeni publicznej powinien być zgodny z wymogami przepisów prawa. Oczekiwano także, że będzie on zbieżny ze zwyczajowymi wytycznymi stosowanymi w trakcie projektowania dostosowującego obiekty architektoniczne do potrzeb osób o ograniczonej samodzielności. Czynniki te rozstrzygają o tym, czy potencjalni użytkownicy będą mogli aktywnie korzystać z przestrzeni publicznej.

Uzasadnienie użyteczności badań. Ocenienie przygotowania przestrzeni publicznej do potrzeb ich potencjalnych użytkowników o ograniczonej sprawności może owocować postulowaniem ewentualnego dostosowania zewidencjonowanego stanu do wymogów. Jak przewidujemy, pozwoli to także ocenić, czy grupa ta ma te same możliwości korzystania z przestrzeni publicznej, co jej pełnosprawni rówieśnicy. Eksploracja może mieć wobec tego potencjalnie walory aplikacyjne (Bond 1995). Jest bowiem domniemane, że po przeprowadzeniu badań można będzie wysnuwać wnioski praktyczne (Gnitecki 1996), które mogą zmienić stwierdzony stan.

Pytania badawcze i hipotezy. W trakcie przygotowań do przeprowadzenia badań wyartykułowano generalne pytanie badawcze:

P_G: Czy przestrzeń publiczna jest dostosowana do potrzeb osób o ograniczonej sprawności?

Pytaniu temu towarzyszyły cztery pytania szczegółowe:

P₁: Jaki jest stopień dostosowania miejsc parkingowych w bezpośredniej okolicy budynków i obiektów infrastruktury społecznej do potrzeb osób o ograniczonej sprawności ruchowej?

P₂: Jaki jest stopień dostosowania chodników wiodących do budynków i obiektów infrastruktury społecznej od parkingów i przystanków komunikacji miejskiej do potrzeb osób o ograniczonej sprawności ruchowej?

P₃: Jaki jest stopień dostosowania wejść do budynków i na teren obiektów infrastruktury społecznej do potrzeb osób o ograniczonej sprawności ruchowej?

P₄: Jaki jest stopień dostosowania sanitariatów znajdujących się na terenie obiektów i budynków infrastruktury społecznej do potrzeb osób o ograniczonej sprawności ruchowej?

Wprawdzie natrafić można na liczne doniesienia medialne opisujące niedostosowanie przestrzeni publicznej do potrzeb osób o ograniczonej sprawności, ale mają one głównie charakter zabierania głosu w jednostkowych sprawach. Opisuje się w nich rażące naruszenia praw i potrzeb tych osób. Równocześnie jednak nadal brakuje pogłębionych badań nad tym zagadnieniem. Z tego powodu trudno zdecydować się na przywołanie badań innych autorów jako uzasadniania przewidywań o niedostosowaniu infrastruktury społecznej do potrzeb jej potencjalnych użytkowników. Z tego powodu konsekwentnie przyjęto następujące brzmienie hipotezy generalnej (H_G) oraz czterech hipotez szczegółowych (H₁, H₂, H₃, H₄):

H_G: Przestrzeń publiczna jest dostosowana do potrzeb osób o ograniczonej sprawności.

H₁: Miejsca parkingowe w bezpośredniej okolicy budynków i obiektów infrastruktury społecznej są dostosowane do potrzeb osób o ograniczonej sprawności ruchowej.

H₂: Chodniki wiodące do budynków i obiektów infrastruktury społecznej od miejsc parkingowych i przystanków komunikacji miejskiej są w pełni przystosowane do potrzeb osób o ograniczonej sprawności ruchowej.

H₃: Wejścia do budynków i na teren obiektów infrastruktury społecznej są w pełni przystosowane do potrzeb osób o ograniczonej sprawności ruchowej.

H₄: Sanitariaty znajdujące się na terenie obiektów i budynków infrastruktury są w pełni przystosowane do potrzeb osób o ograniczonej sprawności ruchowej.

Próbę testowania hipotezy generalnej poprzedzono etapowym ocenianiem trafności hipotez szczegółowych. H_G

uznamy za potwierdzoną w pełni, jeśli wszystkie z czterech hipotez szczegółowych będą w pełni zweryfikowane.

Materiał badawczy W trakcie badań oceniano stan czterdziestu budynków i innych obiektów współtworzących przestrzeń publiczną Łodzi. Były to m.in. siedziby instytucji kultury, obszary zieleni miejskiej, lokale gastronomiczne oraz wielkopowierzchniowe obiekty handlowe będące zarazem centrami rozrywki. Obiekty te mogły stanowić potencjalne miejsca spotkań osób o ograniczonej sprawności ruchowej z rówieśnikami.

Łódź jest miastem zlokalizowanym w środkowej Polsce. Zamieszkuje ją ponad 700 tysięcy osób. Jest z tego powodu trzecim co do wielkości miastem Polski.

Metoda Eksploracja miała charakter skategoryzowanej (kontrolowanej) obserwacji (Bell 1995; Łobocki 2003: 45-49). Oparto ją w standaryzowany arkusz. Wspomagano ją pomiarami, w trakcie których monitorowano wskaźniki zmiennych objętych hipotezami (McNeill 1985).

Wskaźniki Ocenę uprzywilejowania przestrzeni publicznej do potrzeb jej potencjalnych użytkowników poruszających się na wózkach inwalidzkich, o laskach oraz z użyciem kul przeprowadzono z wykorzystaniem parametrów przedstawionych w regulach projektowania infrastruktury społecznej. Zaczerpnięto je z aktów prawa stanowionego oraz ze specjalistycznych publikacji. Zawarto w nich m.in. wymogi stawiane: ciągom komunikacyjnym, przystankom komunikacji miejskiej, parkingom. Opisuje się w nich także wymagane komponenty przestrzeni publicznej dostosowujące ją do potrzeb jej użytkowników o ograniczonej sprawności, w tym m.in.: pochylnie, dźwigi osobowe, powierzchnie manewrowe, sanitariaty (Nowak 2003; Kowalski 2008; Budny 2009; Zawieska 2014).

Każdy z obiektów i budynków infrastruktury oceniono pod kątem zgodności z tymi parametrami.

Próba weryfikacji hipotez Poniżej opiszemy przebieg czterech testowań hipotez szczegółowych oraz próbę weryfikacji hipotezy generalnej.

Próba weryfikacji H₁ Podczas próby weryfikowania tej hipotezy oceniano, czy budynki i inne obiekty infrastruktury społecznej wyposażone są parkingi w pełni przystosowane do potrzeb osób o ograniczonej sprawności ruchowej. Brak dostosowanych parkingów mógłby ograniczać szanse na spotkanie się tym osobom z rówieśnikami.

Tab. 1

Dostosowanie parkingów towarzyszących ocenianym obiektom do potrzeb osób o ograniczonej sprawności [N=40].

L.p.	Rodzaj ocenianego czynnika	Zgodność z wymogami		Niezgodność z wymogami	
		[n]	[%]	[n]	[%]
1.	Odsetek miejsc parkingowych dla osób o ograniczonej sprawności	5	12,5	35	87,5
2.	Wymiary miejsc wydzielonych dla osób o ograniczonej sprawności	5	12,5	35	87,5

Źródło: badania własne

Rozkład obserwacji opisany w powyższej tabeli pozwala stwierdzić, iż zdecydowana większość parkingów towarzyszących budynkom i innym obiektom infrastruktury społecznej nie spełnia wymogów prawa i norm projektowych. Na potrzeby osób niepełnosprawnych wytyczono zbyt mało miejsc parkingowych. Ponadto w przeważającej liczbie przypadków miejsca postojowe, wydzielone jakoby dla tej grupy użytkowników, mają zbyt małe wymiary. Oznacza to zmniejszenie szans osób o ograniczonej sprawności na korzystanie z szeroko rozumianych usług infrastruktury społecznej. Osobom tym jest relatywnie trudno znaleźć miejsce parkingowe tak skonfigurowane, by możliwe było opuszczenie samochodu. Wszakże poruszanie się wokół pojazdu na wózku inwalidzkim czy też z użyciem kul lub lasek wymaga zdecydowanie więcej miejsca niż niezbędne osobom pełnosprawnym. Odzwierciedlono to w przepisach i normach projektowych, których naruszenie stwierdziliśmy. W związku z powyższym uznajemy H₁ za odrzuconą. Okazało się, iż budynki i obiekty infrastruktury społecznej nie są wyposażone w parkingi w pełni dostosowane do potrzeb ich potencjalnych użytkowników poruszających się na wózkach inwalidzkich oraz o laskach i kulach. To z kolei może im wydatnie ograniczać możliwość spotkania się z rówieśnikami w nominalnie powszechnie dostępnej przestrzeni publicznej.

Próba weryfikacji H₂ W trakcie próby testowania tej hipotezy oceniano, czy z parkingów oraz przystanków komunikacji miejskiej można bez przeszkód dotrzeć do obiektów i budynków infrastruktury społecznej stanowiących potencjalne miejsca spotkań z rówieśnikami.

Tab. 2.

Stan dostosowania ciągów komunikacyjnych wiodących ku ocenianym obiektom do potrzeb osób o ograniczonej sprawności [N=40]

L.p.	Rodzaj ocenianego czynnika	Zgodność z wymogami		Niezgodność z wymogami	
		[n]	[%]	[n]	[%]
1.	Stan ciągów prowadzących od parkingu do obiektu	14	35	26	65
2.	Stan ciągów prowadzących od przystanków komunikacji miejskiej do obiektu	29	72,5	11	27,5

Źródło: badania własne

Na podstawie danych zamieszczonych w tabeli 2 stwierdzamy, że ciągi komunikacyjne wiodące ku obiektom infrastruktury społecznej od parkingów są mniej dostosowane od rozpoczynających się przy przystankach tramwajowych i autobusowych. Zauważamy jednak, że spośród ocenionych 80. ciągów (po jednym każdego z dwóch rodzajów wiodących ku danemu miejscu) 43 wypełnia wymogi, zaś 37 nie. W zgodzie z tym uznajemy, iż osoby o ograniczonej sprawności ruchowej nie dadzą rady dotrzeć bez przeszkód do wszystkich ocenianych obiektów i budynków infrastruktury. W związku z powyższym

uznajemy H₂ za sfalsyfikowaną.

Próba weryfikacji H₃ Rozważając prawdziwość tej hipotezy oceniano, czy wejścia na teren ocenianych obiektów są zgodne z wymogami.

Tab. 3

Stan dostosowania wejść na teren ocenianych obiektów do potrzeb osób o ograniczonej sprawności [N=40].

L.p.	Rodzaj ocenianego czynnika	Wymóg nie dotyczy danego obiektu		Zgodność z wymogami		Niezdgodność z wymogami	
		[n]	[%]	[n]	[%]	[n]	[%]
1.	Zgodność stanu wejść na teren obiektów i budynków z wymogami	-	-	22	55	18	45
2.	Parametry bram i furtek	30	75	10	25	-	-
3.	Dostępność alternatywnych rozwiązań dla schodów	12	30	10	25	18	45

Źródło: badania własne

W trakcie badań okazało się, że wszystkie oceniane bramy i furtki, w które wyposażono objekty i budynki zlokalizowane w przestrzeni publicznej, były zgodne z wymogami zawartymi w przepisach i normami projektowymi. Równocześnie jednak w blisko połowie przypadków stwierdzono, iż dostanie się na teren obiektów i budynków infrastruktury społecznej jest utrudnione. Ponadto w zdecydowanej większości przypadków brakowało alternatywy dla schodów, które ułatwiałyby dostanie się do budynków i na teren obiektów infrastruktury społecznej ich potencjalnym użytkownikom poruszającym się na wózkach inwalidzkich, o laskach oraz kulach. W związku z powyższym także tę hipotezę uznajemy za odrzuconą. Okazało się, że nie wszystkie objekty i budynki infrastruktury społecznej są w pełni dostępne dla ich potencjalnych użytkowników o ograniczonej sprawności.

Próba weryfikacji H₄ W trakcie próby oceniania prawdziwości tej hipotezy oszacowywano, czy sanitariaty na terenie ocenianych obiektów są zgodne z wymogami.

Tab. 4

Wyposażenie obiektów infrastruktury społecznej w toalety dostosowane do potrzeb osób o ograniczonej sprawności [N=40]

L.p.	Rodzaj ocenianego czynnika	Wymóg nie dotyczy danego obiektu		Zgodność z wymogami		Niezdgodność z wymogami	
		[n]	[%]	[n]	[%]	[n]	[%]
1.	Szerokość drzwi	11	27,5	12	30	17	42,5
2.	Przestrzeń manewrowa	11	27,5	3	7,5	26	65
3.	Elementy wyposażenia	11	27,5	13	32,5	16	40

Źródło: badania własne

W większości obiektów i budynków, toalety nie są dostosowane do potrzeb osób o ograniczonej sprawności. Nie wypełniają one wymogów stawianych przez przepisy i normy projektowe. Okazało się, że osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich, o laskach oraz kulach miałyby potencjalne trudności w korzystaniu z nich. W licznych przypadkach (42,5%) drzwi miały szerokość uniemożliwiającą dostanie się do wnętrza sanitariatu na wózku inwalidzkim. Ponadto w większości toalet wyodrębniono zbyt małą powierzchnię na manewrowanie wózkiem inwalidzkim. Wielokrotnie brakowało niezbędnych elementów wyposażenia, co ograniczało funkcjonalność sanitariatów. W związku z powyższym także H₄ uznano za odrzuconą.

Próba całościowej weryfikacji H₆ W związku ze sfalsyfikowaniem każdej z czterech hipotez szczegółowych także H₆ uznano za odrzuconą. Oznacza to, iż oceniona przestrzeń publiczna nie jest dostosowana do potrzeb osób o ograniczonej sprawności.

Wnioski Ocenione objekty i tereny infrastruktury społecznej okazały się nieprzystosowane do potrzeb ich potencjalnych użytkowników o ograniczonej sprawności. W szczególności:

1. Zdecydowanej większości parkingów nie dostosowano do potrzeb osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, o laskach i kulach. W związku z tym osoby te mają ograniczone możliwości korzystania z obiektów i budynków zlokalizowanych w przestrzeni publicznej.

2. Blisko połowa ciągów komunikacyjnych wiodących ku obiektom i budynkom infrastruktury społecznej nie wypełnia potrzeb osób o ograniczonej sprawności. Poruszający się na wózkach inwalidzkich, o laskach oraz z użyciem kul nie dadzą rady bez przeszkód docierać do wszystkich ocenianych obiektów i budynków zlokalizowanych w przestrzeni publicznej.

3. Wszystkie bramy i furtki, w które wyposażono objekty i budynki infrastruktury społecznej, były zgodne z wymogami. Zarazem jednak w nieomal co drugim przypadku dostanie się na teren obiektów i budynków infrastruktury społecznej było utrudnione. W wielu miejscach brakowało wymaganej alternatywy dla schodów.

4. Większość ocenianych sanitariatów nie wypełnia wymogów. Nie są one w pełni dostosowane do potrzeb osób o ograniczonej sprawności. Ogranicza to możliwość korzystania z infrastruktury społecznej osobom o ograniczonej sprawności.

Konkluzja Należałoby zainicjować prace, które prowadziłyby do dostosowania ocenianych obiektów i budynków infrastruktury społecznej do potrzeb osób o ograniczonej sprawności ruchowej.

BIBLIOGRAFIA

1. Abberley P., The concept of oppression and the development of a social theory of disability s. 231-245 w: Policies for Diversity in Education, Booth T. (red.), The Open University, Bristol 1997.
2. Barnes C., Mercer G., Niepełnosprawność, Sic!, Warszawa 2008.
3. Bell J., Doing your research project, Open University Press Buckingham 1995.
4. Bond S., Evaluation Research, s. 190-201 w: The Research Process in Nursing, Cormack D. (red.), Blackwell Science, Oxford 1995.
5. Budny J., Dostosowanie budynków użyteczności publicznej - teoria i narzędzia, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2009.
6. Care in practice for Higher Still, Miller J. (red.), Hodder Arnold, London 2005.
7. Erdmann L., Społeczne uwarunkowania struktury wykorzystania czasu wolnego różnych środowisk społecznych s. 5-11 w: Czas wolny i rekreacja różnych środowisk społecznych w Polsce. Materiały II Konferencji Naukowej, praca zbiorowa, AWF, Poznań 1978.
8. Fidelus A., Integracja osób niepełnosprawnych – rozwiązania systemowe, s. 153-173 w: Specjalne potrzeby niepełnosprawnych, Białas M. (red.), Arson, Kraków 2011.
9. Gibb S., Equality of opportunity and anti-discriminatory practice s. 34-82 w: Care in practice for Higher Still, Miller J. (red.), Hodder Arnold, London 2005.
10. Gnitecki J., Metodologiczne problemy pedagogiki prakseologicznej, WSP, Zielona Góra 1996. Hall D. M. B., Health for All Children. Report of the Third Joint Working Party on Child Health Surveillance, Oxford University Press, Oxford 1996.
11. Łobocki M., Metody i techniki badań pedagogicznych, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2003.
12. Infrastruktura społeczna – usługi społeczne – konsumpcja społeczna. Raport końcowy z badań w ramach programu 09.09.08 (Infrastruktura społeczna w systemie społeczno-ekonomicznym państwa), J. Kroszel (opr.), Instytut Śląski, Opole 1990.
13. Kowalski K., Projektowanie bez barier – wytyczne, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2008. McNeill P., Research Methods, Tavistock Publications, London 1986.
14. Michalska I., Rehabilitacja zawodowa i społeczna osób z niepełnosprawnością, s. 345-352 w: Specjalne potrzeby niepełnosprawnych, Białas M. (red.), Arson, Kraków 2011.
15. Nowak B., Niepełnosprawni, wymagania techniczno-budowlane, PIP, Warszawa 2003.
16. Projektowanie obiektów, pomieszczeń oraz przystosowywanie stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych o specyficznych potrzebach. - Ramowe wytyczne, Zawieska W. (red.), Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2014,
17. Szalbot M., Miejsce/a rozrywki w kulturze współczesnego miasta, s. 271-282 w: Kulturowy obraz rozrywki, Bujak-Lechowicz J. (red.), Volumina, Szczecin 2015.
18. Winczewski P., Wybrane uwarunkowania biografii rodzin osób niepełnosprawnych, Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej, nr 2, Poznań 2013. Pp. 13-36. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
19. Winczewski P., Alkafri K., Adekwatność infrastruktury sportowo-rekreacyjnej do potrzeb rodzin osób niepełnosprawnych, s. 179-196 w: Rodzina, jej teraźniejszość i przyszłość, Tom II, Marzec H., Szymczyk K. (red.), Wydawnictwo Naukowe Piotrkowskie, Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kardynała Augusta Hłonda w Mysłowicach, Piotrków Trybunalski 2014.
20. Winczewski P., Karbowiak M., Ocena udostępnienia infrastruktury społecznej osobom niepełnosprawnym, s. 287-294 w: Przyszłość edukacji – edukacja przyszłości, Welskop W. (red.), Wyższa Szkoła Biznesu i Nauk o Zdrowiu, Łódź 2014.
21. Wnuk-Lipiński E., Czas wolny. Współczesność i perspektywy, IW CRZZ, Warszawa 1975.
22. W poszukiwaniu jakości życia współczesnej rodziny polskiej, Makielo-Jarża G. (red.), Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewskiego, Kraków 2009.

УДК: 373.5:613:005.336.1-044.3:159.9.018.3(045)

**Аксѡнова О.П., Пивненко Ю.В.,
Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,**

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПРОЕКТ “УРОК ЗДОРОВ’Я”

Стаття присвячена особливостям реалізації науково-методичного проекту “Урок Здоров’я” як компонента каскадної програми розвитку навчального закладу – Школи ХХІ сторіччя. Представлені сенситивні періоди формування валеологічної грамотності учнів і визначені єдині валеологічні модулі, розроблений тайм-менеджмент роботи над проектом.

Ключові слова: урок, учні, вчитель, школа, здоров’я, формування, культура здоров’я, проект.

Аксѡнова Е. П., Пивненко Ю. В. Научно-методический проект “Урок Здоровья”. Статья посвящена особенностям реализации научно-методического проекта “Урок Здоровья” как компонента каскадной программы развития учебного заведения – Школы ХХІ века. Представлены сенситивные периоды формирования валеологической грамотности учащихся и обозначены единые валеологические модули, разработан тайм-